

Brandner, Aleš

Odraz historickosrovnávací metody v díle F.I. Buslajeva

Linguistica Brunensia. 2010, vol. 58, iss. 1-2, pp. [207]-215

ISBN 978-80-210-5250-5

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115046>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ALEŠ BRANDNER

ODRAZ HISTORICKOSROVNÁVACÍ METODY V DÍLE F. I. BUSLAJEVA

Jazykověda se začala systematicky pěstovat teprve na konci 18. a na začátku 19. století. Na základě srovnávání různých starých jazyků evropských a asijských se poznalo, že některé jsou příbuzné a že podrobnějším srovnáváním stejných nebo podobných rysů v těchto příbuzných jazycích je možno dospět k poznání, jaké bylo jejich společné stadium starší.

Konec 18. a začátek 19. století je obdobím, kdy romantismus jako epocha evropské duchovní kultury vyvolal zájem o historii. Nejrůznější přírodní a společenské jevy se začínají nejprve chápat jako produkty historického vývoje. Právě na této půdě vzniká historickosrovnávací jazykověda (srov. Smirnov, 1978, 20).

Na rozdíl od většiny předcházejících a následujících období představuje 19. století z lingvistického hlediska poměrně uzavřený celek, který se sice vyvíjí, několikrát mění i směr bádání a reviduje dosavadní poznatky, avšak v podstatě jde jen o rozmnožování a zdokonalování poznatků v rámci jediného mohutného proudu srovnávací a historické gramatiky (srov. Černý, 1996, 88).

Srovnávací gramatika vznikla po impulsu, kterým bylo pro Evropu objevení sanskrtu a jeho příbuznosti s většinou evropských jazyků. Hned od počátku dostávalo srovnávací studium jazyků historický charakter, který pak v druhé polovině století převládl.

Zakladateli tohoto historickosrovnávacího směru v jazykovědě byli Dán **Rasmus Kristian Rask** (1787–1832) a Němec **Franz Bopp** (1791–1867). F. Bopp ve svých dílech vycházel především ze sanskrtu, kdežto R. K. Rask dospěl ke stejné problematice a stejným metodám tím, že se opíral především o germánské jazyky. Metoda historickosrovnávací dosáhla svého významného uplatnění i v *Deutsche Grammatik* (I–IV, 1819–1837) německého jazykovědce **Jacoba Grimma** (1785–1863).

Historickosrovnávací metoda obsahuje přístupy, které jsou zaměřeny na řešení těchto úkolů: 1) stanovení genetické příbuznosti mezi různými jazyky určitého areálu; 2) objasnění genetického společenství určitých jazyků na základě postulátu jejich původu ze společného jazyka; 3) vysvětlení příčin a podmínek rozpadu prajazyka, vytvoření jednotlivých areálů a samostatných jazyků; 4) od-

halení a vysvětlení zákonitosti vývoje skupiny příbuzných jazyků, stanovení sekundárních shod a rozdílů mezi nimi, zjištění archaismů a naopak nových slov v jazycích dané genetické skupiny příbuzných jazyků. Podstatným rysem této metody je proces rekonstrukce. Rozlišuje se rekonstrukce srovnávací (odhalení fragmentu prajazyka probíhá na základě srovnání určitých jevů různých jazyků různého chronologického zařazení) a rekonstrukce vnitřní (odhalení fragmentu jazyka probíhá na základě srovnání pravidelných a nepravidelných paradigmatických řad v různém časovém období v rámci jednoho jazyka).

Většina jazykovědců 19. století se při srovnávání různých jazyků věnovala především jeho historii. Současný jazyk je nejen nezajímá, ale dokonce považovali takové bádání za nevědecké. Jejich zájem se většinou koncentroval na dílčí a často velmi úzkou oblast jazyka a na její vývoj během staletí nebo na rozdíly v jejím vývoji u příbuzných jazyků. Zpravidla je nezajímala funkce takové omezené části jazyka ve vztahu k celému systému. Velkým přínosem tohoto směru bylo ovšem zavedení přísně vědecké metodologie. Předmětem výzkumu historickosrovnávací metody byl zcela nový faktický materiál získaný nejen ze současné literatury, ale i z nespisovného jazyka, dialektů a zejména ze starých písemných památek. Proto jedním z prioritních úkolů nového směru v jazykovědě bylo právě zpracování a vydání starých písemných památek.

J. Černý ve svých *Dějínách lingvistiky* (1996) se zmiňuje o zajímavém postoji Francouzů. Většina komparatistů se totiž dostala do styku se sanskrtem a orientálními jazyky vůbec právě v Paříži, avšak sami Francouzi v naprosté většině setrvali v tradičních poznacích obecné lingvistiky 18. století. Nezajem klasických a románských filologů označuje jako nepochopitelný, neboť právě latina a románské jazyky nabízely komparatistice mimořádně příznivé podmínky. Romanisté měli k dispozici texty starší než dvě tisíciletí. Kromě toho existovaly latinské texty v takovém množství, že ojedinělé slovanské a germánské doklady z prvních období se k nim jen těžko mohou přirovnávat. Tento fakt si nakonec vynutil rozvoj srovnávací romanistiky, avšak došlo k němu především v kolébce srovnávací a historické gramatiky – v Německu (srov. Černý, 1996, 97).

Nový proud srovnávací a historické gramatiky se neprosazoval zcela bez obtíží. Místy narážel na nepochopení, neochotu přijímat nové myšlenky. Zcela nepřátelsky přijímali nové poznatky klasičtí filologové. J. Černý (1996, 97) se domnívá, že snad proto, že komparatisté nejen objevili třetí klasický jazyk, ale dokonce považovali sanskrť po všech stránkách za dokonalejší než je latina a řečtina. Klasičtí filologové se většinou omezovali na polemiku s komparatisty, kterým vytýkali nedokonalou znalost obou starých klasických jazyků.

Na díla zakladatelů komparatistiky a historické gramatiky brzy navázali další jazykovědci v Německu i v dalších evropských zemích. Doplnovali a rozmnožovali dosavadní poznatky o indoevropských jazycích.

Pokud jde o slavistiku, je třeba se zmínit především o dvou jejích zakladatelích. Významný představitel českého národního obrození **Josef Dobrovský** (1753–1829) už na konci 18. století analyzoval vývoj českého jazyka v *Dějínách české řeči a literatury* (*Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur*,

1792) a právem je považován za zakladatele srovnávacího a historického studia slovanských jazyků, zejména pro své dílo *Základy staroslověnského jazyka* (*Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, 1822). Světové proslulosti dosáhl později slovinský lingvista a profesor vídeňské univerzity **Franz Miklosich** (1813–1891), který v letech 1852–1875 vydal čtyřdílnou *Srovnávací gramatiku slovanských jazyků* (*Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*).

Epochu historickosrovnávací jazykovědy v Rusku zahájil **Aleksandr Christoforovič Vostokov** (1781–1864). V roce 1820 vyšla jeho práce *Рассуждение о славянском языке*, která fakticky byla úvodem ke studiu gramatiky církevní slovanštiny. V této práci je důležitá myšlenka o možnosti rekonstrukce praslovanského jazyka. Podle jeho názoru každý slovanský jazyk zachoval nějaké specifické pro něj mluvnické tvary nebo fonetické podoby společného prajazyka. Touto poznámkou Vostokov zdůraznil důležitost staroslověňštiny pro historickosrovnávací výzkum. Význam staroslověňštiny pro srovnávací studium jazyků neznali zakladatelé historickosrovnávací jazykovědy na Západě. Vostokov ukázal na materiálu slovanských jazyků zákonitost hláskových změn v oblasti vokalizmu. Na základě znalosti nejstarších tehdy známých slovanských rukopisů (Ostromírův evangeliář aj.) se mu podařilo vysvětlit některé otázky do té doby i Dobrovskému nejasné (vysvětlil například povahu nosovek a jerů ve staroslověňštině). Vostokov sestavil rovněž *Словарь церковнославянского языка* (1858–1861), *Граматику церковнославянского языка* (1863). Významné jsou také jeho edice starých slovanských památek (srov. Березин, 1979, 66–70). Všechny objevy, k nimž dospěl, byly vysoce hodnoceny jeho současníky a dá se říci, že mají význam až dodneška. Proto se jménem Vostokova je spojován vznik slavistiky jako vědního oboru na ruské půdě.

Vznik historickosrovnávací jazykovědy, zájem o národní dějiny, studium starých literárních památek, spory o cestách vývoje spisovného jazyka, ale také probuzení samotných slovanských národů, které v této době prožívaly národní obrození, podnítily v Rusku velký zájem o Slovany, o studium slovanských jazyků, slovanského písemnictví, o kulturní a společenský život a dějiny Slovanů. Mezi jazykovědci se stále více šířila myšlenka, že studium ruštiny a dějin Ruska těsně souvisí se studiem jazyků a dějin jiných slovanských jazyků. Tak tomu bylo ve 30. až 40. letech 19. století, kdy se ruština stále častěji zkoumala v kontextu indoevropské jazykovědy.

Badatelské úspěchy ruské jazykovědy první poloviny 19. století byly završeny a zobecněny v díle **Fjodora Ivanoviče Buslajeва** (1818–1897), jednoho z významných filologů, který po několik desetiletí byl vůdčí postavou lingvistiky v Rusku a v mnoha směrech určoval cesty jejího vývoje. Od roku 1847 až do roku 1881 přednášel na moskevské univerzitě. V Rusku byl prvním, kdo do svého programu přednášek zahrnul srovnávací gramatiku indoevropských jazyků a historickou gramatiku ruštiny. Jeho odborná činnost začala v době, kdy došlo ve vývoji evropské jazykovědy ke značnému posunu. V souvislosti s celkovým vzestupem národního sebevědomí v první polovině 19. století se zvyšoval zájem o kulturu každého národa včetně jazyka jako formy projevu národního ducha.

V jazykovědě se prosazoval nový směr bádání – historickosrovnávací metoda. Tímto novým směrem byla značně ovlivněna Buslajevova badatelská činnost. Byl první, kdo v celé šíři uplatňoval metodu historickosrovnávacího studia jazyka v aplikaci na ruský materiál. Při utváření obecných názorů na jazyk a jeho dějiny ho nejvíce ovlivnily práce J. Grimma. Buslajevovi imponovaly jeho snahy proniknout do daleké historie národa a jeho úsilí o romantickou idealizaci minulosti. Při zpracování ruského materiálu, který před ním nikdo nezkoumal, se snažil najít v jazyce (v jeho slovní zásobě) odraz zvláštních rysů kultury, typických pro nejstarší období v dějinách ruského národa. Ve svém lingvistickém výzkumu se mohl opřít o výsledky, kterých bylo v té době dosaženo v oblasti slovanské jazykovědy. V popředí zájmu předních slavistů jako J. Dobrovského, P. J. Šafaříka. F. Miklosiche, B. Kopitara, A. Ch. Vostokova byly otázky historického studia fonetiky a mluvnické stavby slovanských jazyků, slovanských jazykových skupin a především – otázka původu a významu staroslověnštiny coby společného pramene při studiu dějin slovanských jazyků. Obecné závěry a konkrétní jazykový materiál, který mohl Buslajev čerpat z prací věnovaných slovanské jazykovědě, mu umožnily zkoumat ruštinu na pozadí ostatních slovanských jazyků. Jeho badatelská činnost v oblasti ruské filologie byla současně určována rozvojem ruské jazykovědy v první polovině 19. století a badatelskými výsledky ruských jazykovědců tohoto období (srov. Кузьмина – Немченко – Толкачев, 1959, 7).

Do historie ruské jazykovědy vstoupil Buslajev především jako jeden ze zakladatelů historického zkoumání ruštiny. Jeho práce se ubíraly třemi základními směry: 1) studium dějin jazyka ve spojitosti s dějinami národa v porovnání s rozvojem myšlení; 2) paleografické a lingvistické zpracování a vydání staroslověnských a staroruských rukopisných památek; 3) studium jednotlivých jevů z historie jazyka při vysvětlování hláskoslovného a mluvnického systému současného jazyka. Fakta současného jazyka srovnával s fakty v ostatních indoevropských jazycích.

Prvním pokusem o analýzu jazykového materiálu ve spojitosti s historií národa byla kapitola *Материалы для русской стилистики* v jeho knize *О преподавании отечественного языка* (1844). Vydání této publikace bylo neobvyklé pro polovinu 19. století (srov. Булахов, 1976, 48). Pozornost čtenářů v ní upoutaly jak obecné problémy týkající se metod a metodiky vyučování mateřskému jazyku a literatuře, tak i dílčích otázek studia konkrétního mluvnického, stylistického a literárněvědného učiva ve vyučovacích hodinách. Poprvé v historii ruské pedagogiky zde byla prezentována vědecky pojatá metodická soustava, která se opírala o nejnovější poznatky tehdejší jazykovědy, o princip uvědomělého osvojování probrané látky, o těsné spojení teorie a praxe, o věkové zvláštnosti žáků. Buslajevova práce byla současně odpovědí na naléhavou otázku doby, jak má vypadat učebnice ruštiny a jaké by měly být cíle vyučování mateřskému jazyku. Dá se říci, že v knize byly vyloženy autorovy názory na metodiku vyučování, které vycházely z jeho lingvistické erudice.

Pro seznámení s mluvnicí mateřského jazyka v podmínkách školy vyčlenil Buslajev dvě etapy. V první nemůže být mluvnice systematickou disciplínou, ale

jen dodatkem ke čtení, psaní a ke cvičením. Jejím úkolem má být rozvíjení dětské schopnosti a naučení se správnému používání jazyka. V další etapě se mluvnice má stát samostatnou disciplínou. Na základě historickosrovnávací metody mají být prezentovány zákony vývoje jazyka a mají být vysvětlovány běžně používané mluvnické tvary. Protože člověk vyjadřuje své myšlenky ve větách, má studium gramatiky začínat větami a potom přecházet k tvarům jednotlivých slov a k hláskám. Po výkladu těchto obecných zásad následuje metodické zpracování jednotlivých tematických celků, které mají být ve škole probrány, s uvedením příkladu rozboru uměleckých textů.

Buslajev byl toho názoru, že pochopit systém současného jazyka v celé jeho složitosti je možné jen z historického přístupu k jazyku. Srovnání s indoevropskými jazyky zaujímá v jeho badatelské činnosti významné místo. Byl jedním z prvních, kdo použil historickosrovnávací metodu při vysvětlování ruských hlásek a mluvnických tvarů.

Srovnání s jinými indoevropskými jazyky je uplatněno též v jeho magisterské disertaci *О влиянии христианства на славянский язык. Опыт истории языка по Остромирову евангелию* (1848). Zde je provedena podrobná analýza slovní zásoby Ostromirova evangelia z let 1056–1057 a současně poukázáno na to, jaký vliv měla na jazyk písemné památky pohanská mytologie a křesťanství. Ačkoliv toto dílo má převážně kulturněhistorickou povahu, obsahuje autorovy cenné poznámky týkající se staroruského lexika.

Autorovi však bylo jasné, že není možné budovat dějiny jazyka na faktech jedné písemné památky. Proto začal studovat v celé šíři staré památky slovanského písemnictví. Přesně za deset let vydal svou další práci *Опыт исторической грамматики русского языка. Учебное пособие для преподавателей. Ч. 1–2* (1858). Program nové lingvistické disciplíny – dějin ruštiny rozpracoval již na konci 40. let 19. století zakladatel historickosrovnávací jazykovědy v Rusku A. Ch. Vostokov. Nepodařilo se mu však sestavit studijní příručku, která by představovala systematický výklad jevů určený posluchačům univerzitního studia. Tohoto úkolu se ujal Buslajev v citované knize. Hovoří se v ní o vědecké a praktické mluvnici, o typu historické gramatiky, o historickosrovnávací metodě, o hláskovém systému ruštiny v jeho postupném vývoji, o morfologických a syntaktických změnách od nejstaršího období až po dnešek. Autor poprvé vědecky zpracoval velké množství sebraného historického materiálu z nejrůznějších písemných památek a také celou řadu nářečních jevů a ústní lidové tvorby. Kniha sehrála velmi důležitou úlohu při konstituování této vědní disciplíny a stala se základem nové etapy vyučování dějin jazyka v Rusku. Šlo o syntetické dílo, které získalo širokou popularitu jak mezi učiteli, tak i mezi studenty. Svědčí o tom v následujících letech její nové, opravené a doplněné vydání pod názvem *Историческая грамматика русского языка*. V této podobě vyšla učebnice čtyřikrát (1863, 1868–69, 1875, 1881). Naposledy vyšla v šestém vydání v roce 1959. Tato kniha se objevila v období, kdy tradiční normativní gramatika s jejími pravidly a výjimkami začala prožívat krizi. Vytvoření historickosrovnávací metody, snaha o její upevnění v jazykovědě, první úspěchy a naděje spojené s její

aplikací stále více přiváděly jazykovědce k myšlence, že je to jediný způsob vědeckého přístupu k jazyku.

Nová metoda v jazykovědě měla vliv i na chápání významu mateřského jazyka, na rozsah a způsob vyučování ve škole, na obsah učebnic a učebních pomůcek. Stále častěji zaznívaly požadavky studovat ruštinu společně se staroslověnštinou, zavádět historické exkursy a jejich prostřednictvím odhalovat vývoj hláskového a mluvnického systému, poukazovat na stálé propojení mezi dějinami jazyka a dějinami národa (srov. Smirnov, 1978, 39). Mělo se za to, že tohle je cesta, jak dosáhnout uvědomělého užívání jazyka, jeho mluvnických tvarů, a také, jak dát vědecký základ praktické gramatice.

Podle původního záměru autora měla být historická mluvnice učebnicí pro střední školy. Avšak vzhledem k jejímu náročnému obsahu se ve škole nepoužívala. Tato okolnost nijak nesnižovala její odborné přednosti. V práci nenacházíme systematický výklad historické mluvnice ruštiny, neboť takový cíl si autor nevytyčil. Gramatika byla nazvána historickou jen podle použité metody zpracování. Jde ve skutečnosti o normativní gramatiku ruštiny s historickými exkurzy za účelem vysvětlení jevů v současném jazyce. Diachronní přístup k jazykovým jevům umožnil objasnit existenci takových tvarů, na které se z čistě synchronního hlediska pohlíželo jako na výjimky. Historicky jsou vysvětleny nepravidelné tvary při skloňování a časování, dále stylistické odlišnosti některých paralelních podob, z nichž jedna je ruského původu, druhá církevněslovanského. Buslajeva historická gramatika měla ve své době mimořádný význam, velmi ovlivnila následující generaci badatelů. Dílo překvapuje bohatstvím faktického materiálu získaného z velkého množství méně známých rukopisných památek a dále materiálu sebraného při výzkumu ruských nářečí. Početně jsou také zastoupeny četné příklady mluvené řeči z děl umělecké literatury v období od Lomonosova do Puškina.

Velký zájem vyvolal u současníků oddíl věnovaný historické syntaxi; až do Buslajeva syntaxi nebyla v gramatikách věnována náležitá pozornost (srov. Базилевич, 1968, 94). V tomto oddílu se hovoří nejprve o vzájemném vztahu jazyka a myšlení, poté se rozebírá struktura vět, význam a syntaktické funkce slovních druhů. Uvádějí se možnosti použití zvrtných sloves, zájmen, složených a jmenných adjektiv, číslovek a předložek ve staré ruštině a staroslověnštině, podrobně jsou vyloženy různé způsoby kongruence, jmenné a slovesné reky a význam pádů. Zkoumaná jsou dále slovní spojení v jednoduché větě a způsoby spojování vět v rámci souvětí. Při rozboru souvětí se do popředí zájmu dostává použití spojek a spojovacích výrazů. Hlavní pozornost je zaměřena na problematiku historické syntaxe a v tomto směru nesporně patří autorovi práce vědecká priorita, kterou uznávali už jeho současníci (srov. Кузьмина – Немченко – Толкачев, 1959, 14–15).

Buslajev zastával názor, že jazyk jako prostředek vyjádření myšlenky se na jedné straně podřizuje zákonům logiky, na straně druhé zákonům samotného vyjádření. V předmluvě prvního vydání je nazývá „внутренними законами развития языка“. Proto se snaží spojit základní principy výstavby předchozích učebnic

gramatiky a dovést je k jejich historickému základu. V jeho práci se neustále proplétají a navzájem doplňují nebo protiřečí dva principy: logický a formálně gramatický (v jednotě s historickým). Je to patrné při osvětlování všech základních mluvnických jevů, zvláště slovních druhů, větných členů a věty. Tímto Buslajevova historická gramatika završila dlouhodobou nadvládu logického směru v ruské jazykovědě. Nejen zobecnila výsledky předchozích gramatik ruštiny, ukázala na jejich teoretické nedostatky a protiklady, ale současně naznačila i cesty, jak je překonat. Navíc určila základní principy pro sestavení školní mluvnice, které se uplatňují ve studijní literatuře dodnes (srov. Smirnov, 1978, 39).

Buslajevova práce je zajímavá i pro dnešního čtenáře, i když mluvnický systém v ní popisovaný je dnes již zastaralý. Je v ní obsažen bohatý materiál z historie spisovného jazyka od konce XVIII. století. Nezájímavý není ani četný materiál ze staroruských písemných památek. Avšak do tradičního mluvnického schématu vnesl její autor některé změny. Například soustava slovních druhů se rozšířila o číslovky, které pojal jako samostatný slovní druh. Zřetelněji než v předchozích mluvnicích bylo vyřešeno vymezení slovních druhů na plnovýznamové a pomocné (gramatické). Základním kritériem vyčlenění pomocných slovních druhů byly pro Buslajeva nikoli vlastní gramatické příznaky (například fungování ve větě), nýbrž absence konkrétních lexikálních významů; proto Buslajev nesprávně zařadil k pomocným slovním druhům zájmena, zájmenná příslovce, číslovky a tzv. pomocná slovesa.

K Buslajevově gramatice má velmi blízko jím sestavený soubor přednášek *История русского языка. Лекции, читанные в 1866/67 академическом году* (rok vydání neuveden). Jde o studijní příručku otištěnou litograficky pro potřeby studentů ruské filologie. Autor zde uvádí stručný přehled teorií o původu ruštiny, podává historiografii dějin ruštiny jako studijní disciplíny, zkoumá základní prameny (písemné památky, nářeční materiál apod.), vykládá historickou fonetiku a morfologii, na materiálu ze slovní zásoby poukazuje na příbuzenské vztahy indoevropských jazyků a konečně podává informace z dějin písemnictví.

Důležitým doplněním uvedených dvou základních knih z historie ruštiny je *Историческая хрестоматия церковнославянского и древнерусского языка* (1861), v níž jsou otištěny úryvky staroslověnských, církevněslovanských a staroruských písemných památek, které jsou zařazeny v chronologickém sledu a opatřeny historickými a lingvistickými výklady.

Na tuto práci navazuje další studijní příručka *Русская хрестоматия. Памятники древнерусской литературы и народной словесности с историческими, литературными и грамматическими объяснениями и словарём. Для средних учебных заведений* (1870). Tato příručka byla určena pro studium děl staré ruské literatury a ústní lidové slovesnosti z literárněvědného pohledu. Čtenáři zde nacházeli potřebná fakta pro seznámení s jazykem a stylem písemných památek a v řadě případů s jejich paleografickými zvláštnostmi.

V přehledu Buslajevových prací z okruhu dějin jazyka nelze opomenout jeho velmi agilní činnost při vydávání písemných památek s lingvistickými a paleografickými komentáři.

Z dnešního pohledu jsou Buslajevovy teoretické pozice v oblasti gramatiky značně zastaralé. Avšak v době, v níž žil, bylo jeho pojetí progresivní a aktuální. V dějinách ruské jazykovědy zaujímá Buslajevovo jméno čelné a čestné postavení.

Pro úplnost nutno dodat, že předmětem stálých odborných zájmů F. I. Buslajeva byl také současný jazyk. V této oblasti zaměřoval své úsilí především na uplatnění badatelských výsledků do praxe na střední a vysoké škole. Byl vynikajícím pedagogem. Jako učitel a vychovatel se těšil velké autoritě. Oprávněně je v Rusku považován za zakladatele vědecky pojaté metodiky vyučování ruskému jazyku na střední a vysoké škole. Z této oblasti můžeme vzpomenout knižní práci *О преподавании отечественного языка* (1867) a metodickou příručku s příklady morfologického a syntaktického rozboru nazvanou *Краткое руководство к первоначальному преподаванию русского языка* (1867). Kromě toho je autorem celé řady metodických článků a učebnic.

Ve vývoji historickosrovnávací jazykovědy v Rusku je F. I. Buslajev jedním z hlavních představitelů tohoto směru první poloviny 19. století. V 60.-70. letech 19. století začíná nová etapa v historii ruské jazykovědy. Pro ni je charakteristické prohloubené historickosrovnávací studium skupin příbuzných jazyků a závažných obecně lingvistických otázek. Významným představitelem tohoto období je vynikající ukrajinský a ruský filolog **Aleksandr Afanasjevič Potebňa** (1835–1891), který se zasloužil zejména o originální teoretické zpracování ruské syntaxe na širokém srovnávacím základě.

Srovnávací a historická metoda přinesla několik velmi pozitivních výsledků. Především to bylo zavedení přísné vědecké metodologie, řešení základních otázek jazykového vývoje, stanovení genetické klasifikace indoevropských jazyků a konečně objasnění jevů týkajících se artikulační charakteristiky hlásek v ruštině představiteli Kazaňské a Moskevské lingvistické školy. V poslední čtvrtině 19. století v jazykovědě zcela převládl mladogramatický směr, který představoval vyvrcholení srovnávacího a zejména historického zkoumání gramatiky. Mladogramatický směr přinesl soustavný zájem o hláskosloví a zdůrazňoval význam dialektologie. Z ruských slavistů byl mladogramatikům metodologicky nejbližší **Aleksej Ivanovič Sobolevskij** (1856–1929), autor staroslověnské mluvnice (1891), indoeuropeista **Filipp Fjodorovič Fortunatov** (1848–1914), zasahující podnětně vedle indoeuropeistiky hlavně do otázek slovanského hláskosloví, a jeho pokračovatel **Aleksej Aleksandrovič Šachmatov** (1864–1920), který vedle výzkumné činnosti v oblasti ruské skladby se zabýval zejména staršími obdobími slovanských jazyků. A. A. Šachmatov a F. F. Fortunatov věnovali také značnou pozornost slovanskému přízvuku.

Srovnávací gramatika přerostla ve 20. století do moderní srovnávací lingvistiky, která má velký význam i dnes, neboť lingvista se při rozboru kteréhokoli jazyka neobejde bez jeho srovnání s jinými jazyky, ať už příbuznými, nebo vzdálenými.

LITERATURA

- ČERNÝ, J.: *Dějiny lingvistiky*. Votobia, Olomouc 1996.
- SMIRNOV, S. I.: *Краткий очерк истории русского языкознания*. Skriptum. Za redakce J. Moravce. SPN, Praha 1978.
- БАЗИЛЕВИЧ, Л. И.: *Федор Иванович Буслаев*. Русская речь 1968, 6, 90–96.
- БЕРЕЗИН, Ф. М.: *История русского языкознания*. Москва, „Высшая школа“, 1979.
- БЕРЕЗИН, Ф. М.: *Русское языкознание конца XIX – начала XX вв.* Москва, „Высшая школа“, 1976.
- БУЛАХОВ, М. Г.: *Восточнославянские языковеды. Библиографический словарь. Т. 1*. Минск, Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1976.
- БУСЛАЕВ, Ф. И.: *Историческая грамматика русского языка*. Москва, Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1959.
- КУЗМИНА, И. – НЕМЧЕНКО, Е. – ТОЛКАЧЕВ, А.: *Ф. И. Буслаев как лингвист*. In: Буслаев, Ф. И.: *Историческая грамматика русского языка*. Москва, Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1959, 5–16.
- ФИЛИН, Ф. П. (ред.): *Русский язык. Энциклопедия*. Москва, Изд-во „Советская энциклопедия“, 1979.

**ОТРАЖЕНИЕ СРАВНИТЕЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКОГО МЕТОДА
В РАБОТАХ Ф. И. БУСЛАЕВА**

В русском языкознании начала XIX века стала утверждаться мысль о необходимости изучения русского языка в сравнении с другими индоевропейскими языками. Сравнение русского языка с другими индоевропейскими языками подготовило становление сравнительно-исторического языкознания, которое возникло в России одновременно с появлением этого направления на Западе. Использование сравнительно-исторического метода в исследовании звуковой системы русского языка и его грамматических форм, включение русского языка в круг сравнительного индоевропейского языкознания, привлечение диалектного материала для воссоздания истории языка – все эти вопросы получили глубокое освещение в работах русского языковеда Фёдора Ивановича Буслаева (1818–1897).

Aleš Brandner
Ústav slavistiky FF MU
Arna Nováka 1
602 00 Brno
e-mail: brandner@phil.muni.cz

